

4. _____
Видавництво „Наша Воля“ — ч. 3

Модест Левицький

Паки й паки
(Про нашу літературну мову)

Ціна К 12.—

1920 р.
Відень — Київ

ЛННБ України ім.В.Стефаника

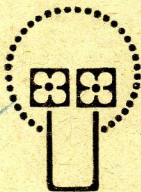

00570347 (Q)

4

.....

(Про нашу літературну мову.)

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

1920 p.

Відень — Київ

1419,0

Відбитка з тижневика
„ВОЛЯ“

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 3376

Друкарня „Форвертс“, Відень V.

У третє доводиться мені ставати в обороні нашої мови не від ворогів, а від добрих людей, своїх таки, Українців. Обороняв я нашу мову в „Літ.-Наук. Вістнику“ й у „Світлі“ ще за того часу, коли вперше настала нам змога писати рідною мовою (після революції р. 1905). Почалася тоді жвава, енергійна праця на ниві нашого письменства у всіх його галузях; до цієї роботи бралося багато щирих і охочих людей, що раді були послужити рідній справі. Але щирости й охоти, а навіть знання й таланту не досить було, не завжди досить: багатьом із тих робітників бракувало знання рідної мови й бажання навчитися її, як слід.

Подекуди виправдувалося це тим, що всі ми вчилися у школах чужою нам московською мовою. Але це виправдання дуже слабке й нікчемне: адже-ж Котляревський, Квітка, Шевченко, Куліш, Марко Вовчок, Грінченко, Конисський, Комарь, Єфремов, Матушевський, Прокопович, Д. Дорошенко й інші теж училися московською мовою, а проте писали й пишуть вони чистою і гарною українською мовою, не калічать її. Значить — школа не оправдання для тих недбалих, що, забувши

всяку шану до рідної мови, калічать її так, що іноді й пізнати трудно: чи це українська чи поганенька московська мова. Це недбалство наших „хахлов“ використовують іноді вороги для глуму над нашою мовою:

— „Помилуйте, да вѣдь это тотъ-же русскій языкъ, діалектъ его, жаргонъ какой-то, а вовсе не особый языкъ“.

Отже не так винна школа в цьому сумному явищі; є тому інша причина. На мою думку ось що:

1. Непошана до рідної мови, брак національної поваги, як у того Бенавентури Копача, якому однаково: чи скарбів у землі шукать, чи „малоросійськія“ стихотворенія“ писати, чи там чоботи шити — рівноцінні професії. Для справжнього патріота, свідомого, інтелігентного, — рідна мова є святиня, до якої не можна братися немитими руками.

2. Первородний гріх більшости Українців полягає в тому, що всякий з них уважає себе за авторитет у питаннях нашої мови, а своє село чи містечко, де він, народився або довго проживав, уважає за „пуп землі“ української. — „У нас так кажуть“ — тай годі. Не тільки *tertium*, але *alterum non datur*.

По першому пункті не варто довго й балакати, бо це буде горох до стіни: Бенавентуру Копача ніякими резонами не переконати; таким він і помре. По другому можна і треба багато сказати.

Дійсно мова наша має багато діалектів; подекуди, тому є й політичні причини: неприродній, ненормальний

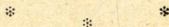
поділ, протягом віків, нашої батьківщини на австрійську (vide польську) і російську Україну. В першій мова розвивалася під великим впливом польської, а подекуди й німецької мови, а в другій під іще більшим натиском московської, яку скрізь заводили примусом; особливо цей московський вплив виявився в тій частині України, що межує з Московщиною: в Харківщині та Вороніжщині.

Спитає хто може: а де-ж той справжній „пуп землі української“ що до мови? Його нема. Теоретично місце йому було-б в осередку Придніпрянщини, тоб-то в Київщині, Полтавщині та Чернігівщині. Але практично й там нашу мову дуже попсувало те примусове „обрусеніє“ через школу, військо, суд, адміністрацію. Ті люди з цієї Придніпрянщини, що найменше підлягали обмосковленню (неписьменні жінки-селянки в маленьких, глухих селах), зберегли найчистішу нашу мову; і дійсно іноді слухати їх мову можна, як справжню мелодію, чисту музику нашого слова. Та, на жаль, ті жінки не беруть активної участі в нашому письменстві.

Отже не до Бенавентур Копачів буде моя мова і не до тих „товаришів“ — фанатиків, яким партійна програма дорожча за рідний край, а до тих, у кого ще не атрофувалося почуття національної гідності; до тих, хто щиро, не за гроші, або владу любить батьківщину, любить її не по партійній програмі, а всім еством своїм (хоч по думці Винниченка це все є рунда, якою ці-

кавиться тільки неклясова дрібно-міщанська сволоча, хто готов оддати, — не кажу вже всього себе, а — частину праці й часу свого, щоби навчитися хоч не калічити рідну мову. Час — бо для цього настав важливий: тепер ми творимо свою державу, а державна мова має не останню вагу в цій творчій роботі. Коли твориться щось нове, то треба-ж творити його відразу добре, щоби не довелося потім переробляти, поправляти, латати, набіраючись сорому за це і перед світом і перед потомними поколіннями.

Не буду повторювати все, що писав я колись у „Л. Н. Вістнику“ і „Світлі“, а повторю лише загальні основи обвинувачень, які я й нині ставлю недбалим нашим письменникам, перекладачам, публіцистам і взагалі тим, що пишуть — чи то відозви, чи накази, чи просто службове листування.

Калічення нашої мови торкається майже всіх боків її: окремих слів (лексики), фонетики, граматики і стилю взагалі. По цих пунктах розгляньмо гріхи наші проти рідної мови.

Гріхи що до лексики.

1. Вживаються чужі слова, московські або польські, коли в цьому нема ніякої потреби, бо маємо відповідні свої власні. Я, крий Боже, не хочу вигонити з нашої мови чужі слова, без яких вона, як і всяка инша мова,

обійтися не може: театр, телеграф, культура, електрика, елемент, кредит, кооперація, радій і т. ин. Їх однаково розуміє і Француз, і Грек, і Німець, і всякий Славянин. Іноді можна утворити своє власне нове слово: літак замість аероплян, самохід замість автомобіль; але далеко в цьому не слід заходити і не варто переіменювати слова, що вже більш менш здобули собі права у нашій мові, напр. фотографія, електрика, спорт; замість них де-хто хоче поставити невдалі новотвори: світлина, громовина, змаг; такі спроби можуть дійти до смішного і дати нагоду для глузування дурним „лоботрясам“, ворожим до нашого національного відродження; їх особливо багато серед Московців, що загалом усі — фанатичні прихильники „єдиної-неділимої“.

Отже не про ті неологізми кажу я, а про ті, зовсім непотрібні нам, московські й польські слова, тому непотрібні, що ми маємо свої власні, ще кращі. Наприклад:

Борба = боротьба, борня, змагання.

Бочонок = барило, барильце.

Бумага = папір.

„На що стали на папері
Сумними рядами“. Шевч.

Відворотний = гидкий, огидний.

Вірówka = мотузок, мотузка. (Я волів-би вже шнур, шнурок, хоч воно з німецького).

Вкінці = нарешті, остаточно.

Вп'ять = знов, знову.

Даром = дурно, марно.

Добича = здобич.

Доход, дохід = прибуток, зиск, користь.

Дріжати = тремтіти, труситись.

Забор = тин, баркан, пліт.

Завіщати = заповідати, відписати на кого

Звізда = зоря.

Зовні = (извиѣ) — з'окола, назверх.

Зовнішній = околишній, зверхній.

Жара = спека, духота.

Красавица = красуня.

Клад = скарб.

Кусок = шматок, клаптик.

Мнимий = гаданий, непевний.

Монах = чернець.

Надіятись = сподіватись, покладатись, гадати

Наоборот = навпаки, всупереч.

Наслідство = спадщина, дідизна.

Нарочне = навмисне, зумисне.

Необхідний = конечний, конче потрібний.

Необхідно = треба, конче треба, притьмом
треба.

Нутро = осередок, утроба.

Не по нутру — не по йому.

Обида = кривда, знесвага.

Обиждати, оскорбити = кривдити, образити, зневажати.

Обнадіяти = запевнити, забезпечити.

Ограничений = обмежений.

Окружений = оточений.

Огірчення = смуток, жаль, журба, турбота.

Опит = досвід, спроба.

Опитний = досвідчений, бувалий.

Осторожно = обережно, обачно.

Охота = (галицьке: полювання) — лови.

Охотник = (гал.-мисливець) — ловець.

Паломник = прочанин.

Пир = банкет.

Побіда = перемога.

Розличати = відрізняти, розпізнавати.

Свобода = воля.

Освободити = визволити.

Слідуючий = наступний, дальший, другий.

Случай = випадок.

Создавати = утворювати.

Средство = засіб.

Ужас = жах, страх.

Черта = риса, смуга.

Ящик — скринька, шухляда (старовинне: пuzдерко).

Оце я навів де-кілька таких прикрих, „відворотних“ московізмів; але вони трапляються в сучасних наших

книжках і газетах не десятками, а сотнями, аби тільки придивлялись уважно. Та то-ж то й лихо, що ми занадто байдуже ставились і ставимося до засмічування нашої мови чужими, непотрібними нам словами; де-які з них так уже приросли до нашої мови, що мабуть і збутися їх уже годі.

Наприклад: кладовище (моск. кладбище) замість нашого: цвинтарь або могилки (Волинь); колодязь (моск. колодець) замість нашого: криниця; хазяїн так само непотрібне нам, як галицьке г а з д а, бо ми маємо своє: господарь.

„Я господарь в хаті“! (Руданський)

„Ой комаре-господаре,
Де ся скажеш поховати?“

„Добрый вечір тобі, пане-господарю!“

„Обізвалась жовта диня,

Гарбузова господиня“ (народні пісні).

Так само й Галичане настигали силу полонізмів у свою мову і не помічають уже їх, як наші лівобережці не помічають московізмів. Ось де-кілька прикладів із сотень:

Зголоситися (zgłosić się) = наше: озватися, обізватися.

Карк (kark) = в'язи.

Крок (krok) = ступінь.

Морд = душогубство, убивство.

Попертя (porarcie) = поміч.

Т е р е н = ґрунт, місцевість.

О ф е н з и в а = наступ.

Ц о ф а т и с я (cofać się) = відступати.

Ф а й н и й (німецьке fein) = добрий, тонкий.

У з г л я д н я т и (uwzględniać) = браги на увагу, вважати.

З н е с л и ц е н з у р у = зняли (знести можна щось до купи).

Г о с т и н е ц ь (gościniec) = шлях, дорога. На Великій Україні гостинець є — дарунок.

З г о л о с и т и с я (zgłosić się) = озватися.

З а к и д а т и (zarzucić) = обвинувачувати, докоряти.

З а в о д и т и , з а в е с т и (zawodzić) = обманити, одурити.

З а в і ш е н н я з б р о ї = замирення.

К у с и т и (kusić) = спокушати.

Н е д о п и с а т и = не справдити надій.

О б о я т н и й (obojętny) = байдужий.

О г о р о д (ogród) = сад, садок. Українське г о р о д — де росте капуста, морква, фасоль, то-що.

Я р и н а (jarzyna) = городина. Ярина вкраїнська — те, що в полі по весні сіють.

П е р е д в и д ж у в а т и = передбачати.

П о д и в л я т и (podziwiać) = дивуватися

П о п и с а т и с я , с п и с а т и с я = відзначитися.

Тішитися зглядами (cieszyć się względami)
= користуватися прихильністю чи ласкою.

Мужатка (молодиця), крєвнячка (родичка),
кузина (сестра у перших).

Иноді Галичане, помічаючи свої полонізми, намагаються переробити їх так, щоби найменше подібно було до ненависного їм польського і, може під впливом своїх москвофілів, замість полонізму витворюють чудацький московізм, але на польський штиб; напр. заосмотрений в зброю (zaopatrzony w broń). Дієслова „смотріти“ у нас нема; це московське слово; а в зброю — це форма цілком польська. Найпростіше було-б по нашому: забезпечений зброєю. Уникаючи Сціли, Галичане попали в Харібду і витворили таке польсько-московське диво.

Як-же позбутися нам того впливу московської й польської мови, коли він так в'ївся в нашу інтелігенцію, а подекуди і в народні маси крайньої східної та крайньої західної частин України, що вже його й не помічають?

Без упертої, свідомої праці нашої інтелігенції над собою це не зробиться; бур'яни з ниви самі собою не щезнуть: їх треба полоти. Треба працювати над собою, помічати свої помилки, студіюючи чисту народню мову і твори тих письменників наших, що шанували рідну мову, як святош, і вносили свої твори у скарбницю нашого письменства з побожним почуттям, а не вдирались у ту святиню, як „товарищи“-большевики, або п'яні босяки,

з базарною лайкою, недопустимою в письменстві, за тим, щоби напаскудити там, нагадити, насмердіти й наплювати в очі осоружній їм „дрібно-міщанській не-клясовій сволочі“.

Студіюючи народню мову по живих джерелах її, по творах тих свідомих наших письменників, треба поруч із цим провіряти й виправляти свою власну мову, особливо, коли робити переклади з московської мови.

Наша мова багатіша за московську й польську; сперечатися з цим може тільки той, хто її не знає.

Багатство мови міряється подекуди числом синонімів у ній. Сіноніми, як ті фарби в руках артиста-маляра: що їх більше, то кращий і соковитіший вийде малюнок. І не багато праці, але багато уваги й любови треба, щоб ознайомитися з тими скарбами нашої мови і використати їх та ще може й збільшити їх, збагатити ту скарбницю, добуваючи для неї те, що погубилося віками неволі, привалене по закутках чужим сміттям і мотлохом.

Хто попрацює в цьому напрямку, той побачить, що лексичного матеріалу в нашій мові значно більше, ніж в інших славянських мовах. Де-які приклади я подав у передмові до моєї граматики для самонавчання („І ворогам і добрим людям“); подам іще де-які.

Візьмім наприклад слова, що означають красу. Крім безпосередніх термінів ми маємо багато таких виразів (сінонімів), що те саме малюють іншими тонами, — слабшими, густішими, іноді алегоричними, гумористичними.

Гарний.

Красний (моск. красивый).

Гожий (пригожий — позичене у нас).

Вродливий.

Хороший (зовсім не те, що моск. „хороший“).

Ставний (представительный?)

Лепський.

Принадний (привлекательный).

Не поганий (не дурной).

Не аби-який.

Не ликом шитий.

Аж очі в себе бере.

До багатьох із них можна додати ще приросток
п р е для вищого або найвищого степеня.

Оце я набрав 12 термінів (їх певне більше) для ознаки краси в різних її відтінках і ледве назбирав на половину їх відповідних московських термінів. Те-ж саме буде, коли ми візьмемо слова для ознаки протилежної прикмети, або знов по інших яких категоріях. А вибіраючи ті синоніми, студіюючи їх одтінки, ми навчимося й використовувати їх, ті гарні своєрідні фарби й тони й відтінки, і не треба нам буде запозичатися в бідніших сусід наших.

2. Далеко гірше лихо, коли вживають наших таки, українських слів, але не в нашому, а в московському розумінні. Бо чужі слова, коли вони нам зайві, непотрібні, не трудно буде викинути й поставити на їх місце наші;

це зробиться помаленьку; зроблять це наші діти, коли вчитимуться у школах рідною мовою і навчатися шанувати її краще за своїх батьків. Але наше слово, недоладно вжите, не викинеться, а тільки поспується його своєрідний зміст, утратить воно свій аромат, просмердиться квасом та „кислими щами“.

Цих слів привів я низку в кінці моєї граматики; але, що я надаю цьому багато ваги, то наведу їх ізнов, трошки доповнивши, бо маю надію, що не все-ж то буде „горох до стіни“, а може й стане тою краплею, що камінь довбає. Хочу бути оптимістом і вірити, що совість не у всіх Українців, що пишуть, — камінь.

Аби не значить що би, а відповідає московському: лишь-би, польському: byle-by.

„Аби день до вечора“.

Бесіда не є московська „бесѣда“, а „пирушка“. Отже не можна вживати цього слова замість нашого „розмова“. Коли сказати: „мав бесіду з англійським послом“, то це виходить, ніби випив із ним по чарці, або й більше, і по приятельському побалакав.

„Бесіди не може бути о тім“ — це дуже поганий для нас переклад московського: „не можетъ быть и рѣчи о томъ“. По нашому краще й простіше було-б: що й казати.

Відносини, зносини, обставини, умовини = моск.: отношенія, сношенія, обстоятельства, условія. Краще було-б, де тільки можна, обходитися

без цих штучних слів, стараючись повернути речення так, щоби замість того іменника стало дієслово, напр.: в яких відносинах він до тебе? — як він ставиться до тебе?

Вірватися = моск. оборваться, ане — ворваться.

Вломитися = моск. сломаться, а не — вломаться. Вірватися може шнурок, мотузок, а вломитися — гиляка, драбина. Отже сказати, як це було колись в „Раді“: грабіжники вірвались у хату... їх вломилося шестеро — це буде дуже прикрий і гидкий московізм.

Вид = моск. лицо. Ні в якому разі не можна вживати таких московізмів, як: „поставив йому на вид“, або: „вивісити спис членів на виду“, бо як це перекласти назад на московську мову, то вийшло-б: „поставилъ ему на лицо“, „вывѣсиль коньє членовъ на лицѣ“. По нашому буде: поставив йому під увагу, виставити список членів на передньому місці.

Воздух. Цього слова нам дуже боятися не треба; воно старо-слав'янське (воздушки у церкві), вживає його й наш народ у Галичині та Гуцульщині; не слід його скрізь заміняти словом повітря, бо воно у нас має трошки инше значіння, ніж польське powietrze: морове повітря, пішло якесь повітря на птицю (як іздыхає птиця), повітрям тут смердить; геть заповітрили мені хату, аж усидіти не сила, — жалілися селяне після того, як ім зробили дезінфекцію

карболою, хлором та формаліном. Отже замість: виїхав у село на свіже повітря — краще було-б: на чистий воздух.

Впродовж = моск. вдоль, а не впродовженіє. Можна сказати: впродовж поля, але не можна: впродовж де-кількох днів чи місяців, а треба: протягом де-кількох днів, місяців.

Год — хоч цей корінь і є в українській мові (година, годувати), але по що-ж маємо вживати московізму, коли маємо своє гарне: рік (торік, роковини).

Губи = моск. грибы. У нас є слово губа (не роби з губи халяву), але вживається воно тільки в однині. Отже московське „губы“ краще було-би перекладати: уста, або де можна — рот. Бо в селі, особливо в західній Україні, таке речення, як: „у неї побіліли губи“ — можуть зрозуміти: „побіліли гриби“.

Гуляти = моск. оставаться без дѣла (звідси слово: прогульні дні). Можна сказати: „погуляйте тут“ (тоб-то: посидьте трохи, подождіть), поки я листа напишу. Гуляють у карти то-що: „ось вам, діти, забавки, — погуляйте собі, бо мені з вами ніколи.“ А московське „гулять“ по нашому буде: прохожатися, піти на проходку.

Дивитися = моск. смотрѣть, осматривать, і буде це слово середнього стану, що не може мати при собі простого додатку у винувальнім одмінку (кого ?

що?) Отже ніяк не можна сказати: „я дивлюсь книжку“ або „роздивитися справу“. Дивитися можна н а книжку, н а небо, роздивитись по хаті. Справу можна розглядати, розглянути,

Д и в у д а т и с я — поганий московізм; по нашому треба: дивуватися.

Д о б р и й — у нас не має того другого, побічного значіння, як у московській мові: „большій“. Д о б р а я п о л о в и н а не можна перекладати: добра половина, а хибя: б і л ь ш а половина (та й то це логично не гоже, бо половини обидві однакові, а коли одна більша, то це вже не половина, а частина).

Д о б и ч а — московізм, треба: здобич.

Ж у р и т и (моск. журить) — такого слова нема в українській мові; є: дорікати, докоряти. Наше журитися = моск. унывать, озаботиться, пригорюнитися.

З а г о в о р и т и може знахорка зуби, або-що; є й московське таке саме. А „заговорить“ у розмові — краще буде: промовити, озватися.

З а й м а т и с я можуть дрова, солома, то-що; а для перекладу московського „заниматься“ треба шукати інших слів: працювати („заниматься акушерством“).

З а т о п и т и п і ч — це московізм; треба: розпалить у печі. З а т о п и т и у прямому розумінні можна човен або щось інше у воді; або ще кажуть

(в убічному розумінні): затопив ломакою по голові, кулаком по виду.

Збігати, з'їздити, сходити, зняти, ці всі наші слова неправильно вживаються для перекладу московських: сбѣгать за докторомъ, съѣздить въ городъ, сходитъ въ лавочку, снять квартиру.

У нашій мові ці слова мають своє просте розуміння: збігати, з'їздити з гори, сходити з дзвіниці, зняти шапку, кожух. Отже: сбѣгать за докторомъ — побігти по лікаря, съѣздить въ городъ — поїхати до міста, сходитъ въ лавку — піти у крамницю, снять квартиру — найняти помешкання.

Заставити = моск. заложить. „Заставив кожух і пропив гроші“. А моск. заставить по нашому буде: примусити, присилувати. Була колись у „Раді“ така незугарна штука: „батьки здихають, що дітей їх заставляють держать іспити. „Здыхає“ худоба. А треба було-б: батьки зігхають, що дітей їх примушують складати іспити.

Згубити вживається у простім розумінні, про якусь річ: згубив гроші (випали з кишені), люльку, батіг. Але: згубити надію — дуже негарно; краще буде: втратити надію.

Зараз = моск. сейчас, немедленно, — не слід уживати там широко, як це у нас робиться, оглядаючись на московське сейчас. Зараз у нас має значіння моментальности дії (за-раз), так само, як польське

зараз: „дайте мені води“ — „зараз“ — той годі. А казати: „їй зараз 40 літ“ або „у парляменті з а р а з розглядається питання“ — дуже негарні московізми; треба: „їй тепер (teraz, obecnie) 40 літ“, „тепер (або нині) у парляменті розглядають питання“ (питання не може розглядатися, бо очей не має: „ходить по хаті і розглядається“); а ще краще: пигання обмірковують. Московське „сей чась“ є властиво наше слово (сей час), експропріоване у нас; а ми з тою експропріацією, як і з багатьма іншими (навіть нашого власного імення „Русь“ примирилися і підставляємо переклад замість оригіналу.

Зліва — краще ліворуч.

Із-за — московізм і „із-за того“; краще: з приводу того, або через те. Навіть: „із-за хати“ не годиться, бо треба: „з-поза хати“.

Клятва — московізм; наше слово — присяга. Клятва більше вже наближається до прокляття (клену, клятий, проклятий).

Кожний — не слід уживати занадто часто і скрізь, де по московському стоїть „каждый“; часте його можна заступити заіменником всякий.

Кожного дня, місяця, року, години — теж московізми, бо у нас є: щ о - д н я, щ о - р о к у і т. д.

Край — частіше вживається в нашій мові в розумінні кінця, границя: от і край! Моя хата з краю; край берега у затишку. А в розумінні країни (як от моск.

юго-западний край) тільки вкупі з прикметником рідний.

Лишитися = моск. остаться, а не лишиться (наше: позбутися, втратити). Отже дуже прикрий московізм буде: лишитися місця (= остаться мѣста?). Треба сказати: втратити посаду, або хоч: лишитися без посади (остаться без мѣста); гірше буде: лишитися без місця, бо „місце“ у нас має тільки пряме розуміння: там, де стоїть чи сидить людина.

Лічити, рахувати = моск. считать, — у нас уживається у чисто математичному розумінні: лічити гроші, або-що. Замість таких недолатних висловів, як: „лічив його своїм другом“ або „рахувати своїм обов'язком“ треба: „мав або вважав його за свого друга“, „покладати з а свій обов'язок“.

Любий = моск. любимый, возлюбленный, але ні в якому разі не любий: любя дівчина, любя дитина. Але сказати: „любий звощик вас туди доведе“ — це просто анекдотичний московізм, замість: всякий звощик, або краще — візник. В тому-ж розумінні Галичане, а за ними й де-хто з Наддніпрянців уживають полонізму: перший-ліпший.

Між тим = тим часом.

Місто = моск. городъ, польс. — miasto; ніяк не можна вживати, як це роблять обмосковлені лівобережні й слобожанці, в розумінні місце = моск. мѣсто, польс. miejsce. „Поставити на місто“ = моск. поставить на городъ.

Мимо — повз або поуз, з родовим іменником:
„їдьте повз церкви“.

Монах — по нашому чернець.

Назначити = поставити чи покласти знак: „мої гуси всі назначені“, „я вже свої копиці назначив“. А московське; „назначить помощником“ буде: „призначити за помішника“.

Наказати = моск. приказать, а моск. наказать = наше покарати.

„Ой казала мені мати ще й наказувала“.

Наступати — можна ногою; ще іноді: „ой наступає чорна хмара“, „орда наступала“. Але прикрий московізм буде: „наступила весна“ і треба: „настала весна“.

Неділя = воскресеніє, а моск. недѣля = тиждень. Отже ніяк не можна підставляти одно замість другого. „Він обідав тільки раз у неділю“. — „А хіба в неділю треба обідати двічі?“ — питає наш селянин.

Осібний = моск. особый, отдѣльный. „Сіли в осібну хату“.

Особистий = личный. „Мав особисту з ним розмову“

Особливий = особенный. „Сталася особлива подія“.

Оці три слова іноді перемішують, уживаючи одного замість другого.

Піднести — у нас уживається тільки в прямім розумінні. „Дайте, бабусю, я вам піднесу кошика“.

„Піднеси вище драбину“. Але : піднести адресу або привітання — це московізм; треба: подати адресу, привітання або як інакше (вшанувати, чи-що).

Піднятися — значить підняти поділ спідниці або сорочки. „Така калюжа, що мусіла піднятися вище колін“. Отже дуже незугарно (і порнографічно) буде таке речення: „увійшов суд, і вся публіка піднялася“ (замість: встала), або-ж: „авіаторша піднялася на аероплані“. — „Ото соромитниця!“ — сказали-б селянські жінки. Треба: злетіла.

Під час (подчасъ) — іноді, де-коли.

Піч — у нас та, де варять їжу, а груба, грубка — для нагрівання хати. Отже дуже гидкий московізм: затопити піч або пічку замість: розпалить у грубі, грубці.

Пішов геть! — недотепний переклад моск. „пошелъ вонъ!“ По нашому досить буде: геть! або вже: йди геть!

Повід — це частина уздечки, і не можна вживати цього слова замість нашого привід. „По этому поводу“ = з цього приводу.

Пожалувати = моск. пожалѣть, а не пожаловать. Пожалував грошей, праці, коней. А моск. „пожаловать орденъ“ = дати або призначити орден.

Позаяк (моск. потому что, такъ какъ) — дуже незугарно видумане слово; непотрібний нам цей новотвір, коли маємо наше старовинне понеже, що

вживається в Галичині в письменстві і в живій мові. Чого-ж маємо викидати своє гарне і предковічне і витворювати замість його якесь недотепне позаяк?

Поклястися — нема у нас такого; це московізм. Треба: присягнути, побожитися. У нас є — клясти, клятий.

Помішати — можна борщ ложкою, а не по московському: „помішав мені працювати“ (недав, перешкодив).

Понести втрату — по українському не можна, бо це слово вживається у нас тільки в прямому розумінні: понести курчата на базар, паски до церкви святить, дитину хрестити: ще можна: понесли коні. А моск. „понести убыток“ = мати втрату чи шкоду.

Постійно — краще булоб-би повсякчас.

Похвала, похвалка = моск. угроза; а московська „похвала“ буде просто хвала. „Не боюся я твоєї похвали“. „Нешира хвала гірша за щирю догану.“

Приказувати, приказ — суть московізми, замість наших: наказувати, наказ. „По приказу п. міністра“ = з наказу п. міністра. „Приказувати“ має у нас інше зовсім значіння: „дотепно говорити комусь у рифму“; бувають такі метці парубки на вечорницях: „Так Стецько, вражий син, приказує, що всі аж за боки беруться“.

Прикинутися — може бешиха, болячка, чирка; але: прикинутись приятелем — московізм; треба: у д а т и

з себе приятеля або пошитись чи підшитись у приятелі.

Причина — по нашому не те, що московське таке саме слово. „Сталася йому якась причина, занедужав, та все сохне й марніє“. „Причинна“ у Шевченка. Московську „причину“ краще буде перекладати: привід: „З якого приводу це сталося?“ „Який тому привід?“ „З цього приводу“ і т. д.

Рахувати своїм обов'язком — див. лічити.
Рядом — поряд, поруч.

Роздатися — може колода, як заганяти клин у неї. А „роздався крик“ (у тов. Винниченка) — це такий самий московізм, як і „Незалежна Радянська Україна“; по нашому треба: залунав крик, хтось крикнув, щось крикнуло.

Світ = моск. свѣтъ — вселенная; ніяк не можна вживати його замість нашого світло. „Погасив світ“ — nonsense, а ще як сказати: потушив світ — це перший сорт „скобяного товару съ нижегородской ярмарки“.

Справа — праворуч.

Став читати — можна сказати, коли стоячи читає краще: почав читати. Став на роботу (найнявся) — можна; але став робити — московізм; треба: почав робити, взявся до роботи.

Стірка, стирати білизну — теж московізм: прання, прати.

Сьогоднішній день, торішній рік, непотрібна тавтологія (масло масляне, мертвий труп покойника). Просто: сьогодні, торік, або, коли треба усилити, підкреслити, то краще; нинішній день, минулий рік.

Топливо, топити — паливо, палити (див. затопити). „Топити“ можна сало, віск.

Т р е б а, польське *trzeba*, моск. нужно — вживається тільки в безосібних реченнях: треба мені грошей. Уживати-ж його в особових реченнях замість прикметника: потрібний — груба граматична помилка. Проте такі помилки чуємо не раз: чи я вам ще треба? Ваша поміч уже не треба, — зам. потрібний.

У м о в и н и — див. відносини.

Характерний од слова характерник. Колись вірив наш народ, що є такі люде з особливою вдачею, що їх і куля не бере і не тонуть вони у воді і чортів не бояться, знають сон наганяти на людей і туман усякий на них напускати; були Степовики — Запорожці характерники. Характерний є ніби прикметник од цього слова і такий вислов, як характерна вдача значить не те, що московська „характерная особенность“. Краще буде сказати: своєрідна вдача.

Х в а т а т и можна руками, кліщами, та й то краще було-би по нашому: хапати, вхопити. Не хватило грошей — московізм, замість нашого: не вистачило або не стало грошей.

Чоловік — не те саме, що моск. „человѣкъ“ (людина), а означає: мужчина, мужъ. Наше: „шестеро чоловіка“ буде не „шесть человекъ“, а „шестеро мужчинъ“, бо як там було п'ятеро чоловіка й одна жінка, то вже треба сказати: шестеро людей або шість душ.

Чудовий = моск. чудесный, чудний.

Чудний = моск. странный.

Це-ж не однакові по змісту слова і не можна їх уживати одно замість другого. „Чудова людина“ = чудний (а не странный) человекъ, а „чудна погода“ = странная (а не чудная) погода.

Особливо багато тих московізмів і полонізмів трапляється в наших часописах, де перекладають з московської чи польської мови, а також у всяких офіціальних та службових паперах. Газетні співробітники виправдуються тим, що трудно „шліфувати“ мову, коли пишеться на-спіх, бо над душею стоїть „хлопець з друкарні“, що прийшов по матер'ял. Наші урядовці виправдуються тим, що нема у нас службової, канцелярської термінології і доводиться їй, теж на-спіх, виробляти по московських зразках.

Може це подекуди й виправдує тих людей, принаймні в їх очах, але від того лихо не стає менше: все-ж таки з цим лихом треба змагатися, особливо тепер, коли й часописна і канцелярська мова ще твориться, ще молода, ще як то кажуть: *in statu nascendi*,

Ось, наприклад, уривок статуту союзу військових старшин, що заложився у Відні у травні р. 1920 (цитую з „Українського Прапора“):

„Союз має на меті фахове обр а з у в а н н я (освіту?) своїх членів... збиратися кожного дня (що-дня?)... викладати курси про здоровість (?санітарію?), на земелля (? ?), змаг (?спорт?) і т. ин.

Не знаю, чим можна і чи можна виправдити таке знущення над рідною мовою? Адже авторам цього статуту не стояв над душею хлопець з друкарні; статут виробляли вони не на-спіх у канцелярії, а помаленьку обмірковували його гуртом. Можуть сказати автори статуту, що вони вояки, а не писакі, можуть навіть пустити гарну фразу, що вони більше звикли писати шаблею, ніж пером, — та все це не виправдання було-б, а ще гірше обвинувачення: бо писали вони свій статут пером, сидючи у віденській кавярні саме в той час коли Петлюра, Павленко, Удовиченко, Тютюнник і інші справжні вояки били большевиків, організуючи з повстанчих загонів полки нашої національної армії і потрібуючи до-зарізу фаховців з військовим „образуванням“ ... Може були якісь невідомі мені причини, що перешкодили фундаторам і членам союзу бути там, де вони найпотрібніші; то коли якась непереможна сила здержала їх у Відні, де їх шаблі мирно спочивали у піхвах, — чи не кращеб їм було вкоротити час нудоти по кавярнях,

взявшись за вивчення граматики рідної мови раніше за всякі ті здоровісти, наземелля та змаги?

З'окрема по адресі наших урядовців скажу: чи-ж конче треба нам іти на-осліп за прикладом і по зразках московських канцелярій і „присутствій“, пересажуючи на нашу молоду ниву ті погані бюрократичні форми, що і в давній Росії були огидні, шкідливі, бо мертвили все живе, заганяючи його живосилом на Прокрустове ліжко казенних форм? Навіть за царських часів військове міністерство зробило було спробу збутися тої непотрібної писанини і наказало вести службове листування простими ляконічними надписами на тому-ж папері. Тим більше личить нам, молодій демократичній державі, покинути всі ті архаїчні „рапорти, отношенія, предложенія“ і т. и., всі ті „маю честь“ чи „маю за честь“, „найпокірніше прохаю“ і т. ин., бо все це непотрібна дурниця всім, бо відомо, що нема, по суті діла, ніякої чести, коли один урядовець посилає другому якийсь папір, що робить він це зовсім не „покірливо“, а навпаки, часто-густо з уїдлигим або недобрим почуттям.

Отже, на мою думку, коли вже більшість урядовців органічно нездібна відкинути геть ті канцелярські терміни, то треба хоч яко-мога скоротити й упростити їх. Замість тої умовної єрархичної градації (р а п о р т подає менший до більшого, отношеніє пише рівний до рівного, п р е д л о ж е н і є робить старший підвладному,

предписаніє дає дуже великий дуже маленькому) обмежитись у нас двома словами: повідомлення і наказ. Щож до мови, то треба уникати нагромадження тих дієслівних іменників та будування довгих періодів: що простіша буде мова, що ближча вона буде до звичайної розмови, то лекше буде писати папери і розуміти їх, читаючи. Ось приклад:

Пану Міністру Шляхів У. Н. Р.

Представляя при цьому предложення Відділа відчуження об його рішенні в справі відчуження участка землі, належащой громаді с. Триліс з включенням в нюю участка казенного ліса, маю за честь покірно просити Вашего ув'язнення (sic!) для негайного виконання цього постановлення, щоб не було припинення работ.

Оттакого нагородив чоловік. Мабуть думав, що поважніше та офіціальніше буде з тими предложениями, рішеннями та включеннями. Є дві справжні перлини в цьому творі канцелярської музи: відчуження („отчужденіє“ — чому-б не витворити вже з нашого власний, власність — вивлащення?) і ув'язнення: не знав, як буде понашому „заключеніє“, заглянув у словник Дубровського і знайшов ув'язнення. Слава тобі Господи! Так і вліпив — ничтоже сумняшеся. Вже про нещасну граматику нічого й казати: півтора десятна гидких помилок у 5—6 рядках; слово по слову

перекладав, ні: перекалічував на хахлацьку мову московські слова, граматичні форми, навіть саму кострюбатість періоду, — тай утворив таке, що тільки плюнь.

Обдарував цим твором неньку-Україну маленький канцелярський чухрай, що напевне вважає себе за великого знавця української мови, бо вміє гарно співати „Гречаники“; держав його при собі начальник його, московський „фахавець“ із тих, що понастягав з Московщини Лизогуб за славного гетьманування Скоропадського, держав, як спеціаліста (!) для перекладів „на эту нелѣпую мову Грушевскаго, этого измѣнника общему дѣлу, подкупленнаго нѣмцами“ і т. д.

Ось ще уривки з доповіді Українця (правника, як він себе називає, значить людини з вищою освітою) про становище в Одесі по весні р. 1920:

„Пану Міністру Закордонних Справ.

... Денікінці, просто кажучи, втекли з Одеси з великим позором... Большевики на чолі з Осадчим... в останні дні... Мануїльський іздав закон... через два тижні... що такого (націон. питання) на Україні нема... Однак з перших-же днів і... по останні часи..... Останній час становище в Одесі... Галицькі частини, стягнуті в район Бірзули, не в яким разі з большевиками не підуть... На офіціальному завітравку... за часи, большевиків...

іми зараз-же буде доставлено в самий короткий срок... Між тим національний підйом не тільки в селах, но даже в Одесі... Проїзжая від Одеси до Жмеринки і пройдя весь фронт мені в перший раз довелося... Саме головне... своїми средствами... Уряду найліпше буде істнувати в Одесі... приймає на увагу... нельзя не визнать і т. д.

* * *

Те-ж саме і з галицьким писанням. Иноді в галицьких та американських газетах (особливо в „Українському Голосі“) трапляються такі твори, що єдине про них можна сказати: їх треба перекласти на українську мову.

Гріхи що до фонетики.

Без кінця — краю можна було-б назбирати помилок, що до лексіки; в цьому може перевіритися всякий, хто добре знає нашу мову, прочитавши уважно хоч одно число наших часописів: що-денних, тижневих і навіть місячників; про останні кажу „навіть“, бо до них можна ставити більші вимоги тому, що вони складаються не на-спіх, як щоденна газета, і беруть у них участь поважніші сили.

Погляньмо тепер, що роблять з фонетикою з правописом тої великомучениці, української мови.

Наша мова з погляду фонетичного багато де в чому дуже відрізняється від московської. Не знаючи тих

одмін або не дбаючи про них, наші письменники й писарі дуже псують її, заводячи в неї московський елемент.

Вкажу хоч найголовніше.

Йотоване **о** (йо) не має у нас окремого знаку, як те мають усі інші йотовані голосівки (**я, є, ї, ю**) і тому пишеться цей звук двома літерами: **йо**, коли стоїть у початку слова (Йосип, його) або після голосівки (мойого, чийого, знайомий); подекуди цей звук учувається в голосівці **о** після зм'якшеної шелестівки (дьоготь, сльози, сьомий, тьохкати). Московська мова мала колись для цього звуку окремий знак **ё**: ёлка, ёжъ, паёкъ, але потім той знак утратив свої дві крапки, і тепер пишуть просто: елка, ежъ, паекъ, тільки вимовляють те **е**, як **йо**.

Отже, вчившись московською мовою, багато наших людей переносять те умовне **е** і в наш правопис і пишуть на московський штиб: деготь, семий, слези техкати, моего, своего, знаемий. Це помилка недопустима.

Але ще гірше роблять ті, що московську помилку живосилом переносять у нашу мову. Справді бо: є французський звук **еш** і німецький **ё**, якому відповідного не мають славянські мови; з наших голосівок найближчий до того звуку є **и**: французське *asteur* вимовляється в кінці близько до нашого багатир, упир.

У московській азбуці для того чужого звуку окремої літери нема; щоб означити його на письмі,

почали вживати **ё**, а потім просте **е** (без двох крапок). актёръ або актеръ, мебель (франц. meuble). Хто з Московців не знав французської мови (а таких значна більшість), той читав **ё** або **е**, як у словах: ёлка, ёжъ, тяжко калічучи той чужий звук **eu**. Наші люде, переймаючи чужі слова не з перших уст, а через московську мову, де звикли до неї у школі та на службі, переймають у Московців і те калічення чужого звуку: кажуть і пишуть на московський штиб: актьор, антрепреньор, контрольор, маньоври, а в інших словах, знов таки вимовляють і пишуть те чуже **eu**, як **о**: доктор, автор. Треба-ж було-б уже одного берега держатись. Коли вже мабуть не вдається нам вимовляти й писати той чужий звук, як наше **и** (як у словах: багатир, упир), то вже краще нам іти за прикладом Поляків і писати та вимовляти: актор, режисер, контролер, манерви, бо все-ж таки цим чином ми менше будемо калічити той чужий звук, до якого наше **о** і **е** ближче за те московське **ё**.

Дуже прикро мені було бачити, як у моїх оповіданнях, що друкувалися спочатку в „Раді“, а потім вийшли книжкою (вид. „Сіяч“), коректорі „поправляли“ мої правильно написані слова: антрепренер, контролер на ті огидні московізми: антрепреньор, контрольор.

Взагалі-ж, переймаючи чужі слова, а особливо імена власні, треба вимовляти й писати їх так, як вони вимовляються у своїм отчизні. Московці цього правила не додержуються і дуже калічать чужі ймена: Loubet

у

(Любе) вимовляють і пишть Лубэ, як у слові луб, Latham (Лятам) — Латам, як у слові лата, Zola (Золя) — Зола, як у слові зола і ті д. У Французів твердого л зовсім нема; отже й ми, шануючи чужу мову, повинні яко-мога старатися не калічити її нашим твердим л.

Багато ортографічних помилок роблять ті, що, не рахуючись із законами фонетики й граматики, пишуть так, як вимовляється: хочецця, замісьць: хочеться і т. ин. На превеликий жаль у цьому винні де-які наші дуже відомі письменники. Так, у „Рідному Краї“, раз-у-раз траплялося: **чі**, міні, **чіїх**, **ціх**, замісьць: **чи**, мені, **чийх**, **цих**. Покійний Нечуй-Левицький, земля йому пером, завзято обстоював писання: в сиві шапці, в Білій Церкві, замісьць: в сивій, в Білій, чого конче вимагає граматика. Таксамо: **с** Полтави, **с** козаками, замісьць: **з** Полтави, **з** козаками. Адже-ж ми вимовляємо: село, годувати, але пишемо: село, годувати. Коли приїменник з злився зо словом, що починається тихою шелестівкою, то він асімілюється з дзвінкого **з** в тихе **с**: спалити, сказати, сповідатися (так само і в московській та польській мові: сказать, исповѣдываться, (spalić, spowiadać); але де він не злився, стоїть окремо, там він повинен зберегтися без змін: **з** Полтави (изъ Полтавы, z Portawy).

Потім страшенна плутанина у нас із м'якшенням шелестівок перед йотованими голосівками. Більшість їх у нашій мові в таких випадках подвоюється: судити

— суддя, смітити — сміття, сіль — сіллю, волос — волосся і т. д.

Ця прикмета їх значно відрізняється від природи тих самих звуків у сусідніх славянських мовах, і ми повинні оберегати цю своєрідну прикмету нашої мови, якою вона дуже відрізняється від московської. Це наш обов'язок особливо тепер, коли ми так завзято мусимо обстоювати наше національне „я“ перед усіма тими ворогами і добрими людьми, що живосилом тягнуть нас до „єдиної неділимої“.

Більшість наших шелестівок перед йотованими голосівками в кінці слів подвоюється, замість приймати ь, як у московській мові: суддя (моск. судья), мотуззя, полоззя (моск. полозья), зілля (зелье), насіння, покоління (поколѣнье), волосся, Полісся (Полѣсье), сміття, лихоліття (лихолѣтье) і т. ин. З цього правила є винятки: не подвоюються гортанні (ч, к, х, г), губні (б, в, м, п),^т і вони відділяються від йотованої голосівки апострофом: Лук'ян, луб'я, коров'як, вим'я, м'ясо, череця, пір'я, довір'я, п'ю, б'є, в полум'ї.

Не подвоюється також перед йотованою група шелестівок: дрантя, смертю, повстю, трястя, годівля, зімівля і т. д.

Але особливо треба звернути увагу на своєрідну й оригінальну природу наших шиплячих звуків, бо тут найбільше помилок роблять наші люде, оглядаючись на московську мову. Наші ж, ч, ш, щ, ніколи не

м'якшаться і органічно не терплять, після себе йотованих голосівок: вони перетворюють їх у нейотовані; виходить так, ніби вони, забравши той *й* і подвоївшись, стають ще твердіші замість того, щоби зм'якшитися: збіжжа, подружжа, оружжа (моск. оружье), клочча, зарічча, (кlochья, зарѣчье), піддашша, в одмінках: ніччу, одіжжу, під піччу (ночью, печью), хоча відміняються вони по м'якій одміні, як напр. диня, дині — ніч — ночі (а не ночи); щ не подвоюється, бо вже само по собі складається з двох шиплячих (ш+ч): нехворощу. Також і м'якого знаку наші шиплячі не приймають. Зовсім инша природа шиплячих у московській мові: там вони залюбки м'якшаться (ночью, печью, нічья, чье) і навіть коли граматично стоїть після шиплячої проста голосівка, то вимовляють її, як йотовану: чудо, ошущаю — вимовляється: чюда, ашущаю.

Отже тяжкий гріх перед нашою фонетикою чинять ті, що нехтують ту своєрідну вдачу наших шиплячих звуків і перекалічують їх на московський лад: нічь, пічь, нічью, пічью, збіжья, клочья, зарічья і т. ин.

Що правда, в де-яких місцях (напр. в околицях Київa) наші селяне вимовляють дуже м'яко шиплячі в кінці слів, ніби з йотованою голосівкою: лошья, курчя; але це є невеличкий провінціалізм і не дає він ніякого права взагальняти його і псувати нашу фонетику. З другого боку на Волині дуже твердо вимовляють, ніби

відіймаючи **ј**, йотовані голосівки після **р**: ратувати, радно, рабий; і це знов тільки місцева діалектична особливість, яку не слід узагальняти.

Голосівки **о** і **е** в закритих складах у нас переходять в **і**: ко-ні — кінь, піп — попа, осінь — в осені. Часто помиляються наші люди і кажуть та пишуть: вжити західів, початок вечіра, до Хведіра (замість: заходів, вечора, Хведора).

Одна з найдорожчих прикмет нашої мови та, що вона дуже мелодійна і з цього погляду стоїть вище всіх славянських мов і нарівні з наймелодійнішою з романських — італійською. Для досягнення тої мелодійности, милозвучности вона має багато засобів. Нехтувати цю прикмету — це тяжкий гріх перед рідною мовою; це не тільки означає незнання її, але втрату або недорозвиток почуття мелодії, так само, як-би хто замість чарівної арфи або нашої бандури чи торбана волів-би балалайку, замість рояля або органу — московську гармошку.

Наша мова не любить збігу двох, трьох або й більше шелестівок чи голосівок до купи, бо це брентить неміло й утруднює вимову. Щоб уникнути такого збігу, вона вживає багатьох засобів. Ось найголовніші:

Звуки **у** і **в** заміняють один одного, відповідно до потреби:

Наш учитель — наша вчителька.

Бачив удову — бідна вдова.

Пішов до врядника — бачив урядника.

Була в Одесі — був у Варшаві.

Вона вдарила — він ударив.

Ану втни! — як утяв! Наш Улас — іди бо, Власе!

Згадав Україну — на Вкраїні милій і т. д.

Інші славянські мови цієї змоги не мають: по московському не скажете йнакше, як: прибувъ въ Варшаву, — аж трое в у-купі; так само: буду у урядника (по нашому було-б: буду в урядника — легко й гарно). Те-ж і по польському: był w Warszawie, była u Andrzeja — прикрий роззяв через збіг трьох голосівок до купи; по нашому булоби: була в Андрія — і т. д.

Приіменники з і од (чи окремо, чи злиті зо словом) міняються при потребі на зо, із, від: іди з Андрієм, іди зо мною, злазь із воза; нема від сина листа — прийшов од сина лист.

Слова, що починаються на і, можуть вкорочувати його в й, коли попереднє слово кінчиться голосівкою і день іде, і ніч іде... чому не йде... Забув імення... Як йому на ймення? Можна вживати ще або іще: вона ще мала — він іще малий. Злучник і може вкорочуватися в й або замінятися злучником та відповідно до потреби: він і не чув — вона й не чула. Іван і Петро — клич Івана й Петра. Івга та Оксана краще, ніж Івга й Оксана; але почуття краси не допустить сказати: Микита та Тарас, бо збіжиться до купи аж

трое **та**; Українець скаже: Микита й Тарас — лехко, плавно й мелодійно.

Отож усякий, хто з увагою читатиме наші газети та журнали раз-у-раз наскочить, аж іспіткнеться, на такі вирази: щоб в свій час (замість: щоб у свій час), вона усе зробила (зам.: вона все зробила) і т. ин.

Кінцівка неозначального стану дієслів **ти** може вкорочуватися в **ть**, відповідно до вимог милозвучности; так само й заміненник **ся** в кінці дієслів: ходити пішки — **ходить** окремо; треба вжити заходів — Міністр наказав **ужить** особливих заходів (так напише урядовець У. Н. Р. року 1940; сучасний напевне написав-би, як навмисне: наказав вжити особисті заходи, зробивши в чотирьох словах чотирі помилки). Здалося мені — здалось Оксані і т. д.

Можна вживати **щоб і щоби**, знов і знову: щоб одчинити — щоби бачити (як погано було-б: щоб бачити!), щоб ударити або щоби вдарити, щоби злзти або щоб ізлізти, щоби знов узяти або щоб ізнову взяти і т. д.

Як бачимо — багато засобів має наша мова, щоб уникнути прикрого для вуха збігу голосівок або шелестівок. Я-ж не всі приклади визбірав, — їх значно більше; але й цих прикладів досить, щоби показати ці дорогі та своєрідні прикмети нашої мови, її мелодійність, милозвучність. І серце болить, коли бачити, як свої-ж люде, свідомі, патріоти, через недбалість свою толочать ногами

свій скарб, свої діаманти, а натомісць із чужих дворів стягають непотрібне нам сміття...

Гріхи що до граматики.

Хотівши проаналізувати всі помилки проти граматики, що їх роблять наші люде, довелось-би написати розвідку принаймні у-трое більшу за найбільшу граматику, бо мабуть нема такого граматичного правила, такого відмінка, щоб його не покривдили сучасні Українці. Знов не маю я наміру цею розвідкою вчити когось граматики: нехай сам ізнайде собі способи й засоби навчитися її, коли мені пощастило розворушити його національну совість. Отже тут я обмежуся тим, що вкажу найчастіші, тіпові помилки.

Знов і тут більшість їх полягає в тому, що наші люде підганяють наші слова під московську (або польську) граматику і нехтують (а може й не знають) наші окремі, своєрідні правила, що власне й відріжняють нашу мову від інших слов'янських і надають їй оригінальний, своєрідний аромат.

Наша мова ближче за московську стоїть до тої давньої мови, якою говорили перші осадчі по-над Дніпром, ті Сармати, що жили ще перед першими Київськими князями. Московську мову витворили колонізатори, що йшли з Наддніпрянщини на північ і схід; вони зустрічали по дорозі дрібні фінські й монгольські племена (Весь, Чудь, Латишів, Мордву, Черемисів

та инш.), зливалися з ними, і під тим впливом змінявся і етничний, колись чисто славянський, тіп Московців і мова їх, що вбирала в себе частину того не-славянського лексичного матер'ялу і втрачала багато давних славянських граматичних і фонетичних форм. Український народ жив і розвивався на старому своєму місці, зберіг свій чистий славянський тіп, і мова його розвивалася ближче до свого пня, тої пра-славянської мови, і зберегла більше елементів її.

Про ті різниці між українською й московською граматиною я й скажу тепер, бо власне на тій різниці базується більшість помилок, що їх роблять наші люди, думаючи й пишучи по московських зразках. Ці прикмети нашої мови ми повинні дуже берегти й шанувати; наш народ несвідомо, стіхійно зберіг їх під віковим московським обрусительним ярмом, і ми не маємо права нехтувати їх і псувати, продовжуючи шкідливу роботу наших гнобителів.

Про фонетичні різниці вже казав я (подвоєння шелестівок, природа шиплячих звуків, перехід **о** і **е** в **і** в закритих складах); додам іще де-що з фонетики, заким перейду до граматики.

1. В українській мові **о** і під наголосом і без його вимовляється однаковісінько, а в московській **о** без наголосу вимовляється, як **а**: харашо, галава, патаму что. Де-хто з наших північних Чернігівців, що ближче до Білорусів, мають нахил переносити цю вимову і до

нас, кажучи: паганий, пакинув, а іноді та вимова проривається й на письмі. Звук **а** в московській мові іноді вимовляється, як **е**: чеси (часи), — чого в нашій мові нема: у нас усі звуки вимовляються й пишуться так, як їх Бог сотворив: **о** буде скрізь **о**, **а** буде скрізь **а**.

2. Звука **г** (h) в московській мові майже нема; його заступає звук **г** (g); в українській мові навпаки **г** зустрічається дуже рідко, а переважає скрізь **г**. Тому-то Московцям трудніше навчитися по вкраїнському, ніж по французькому, бо завжди вони будуть вимовляти наші слова по своїй фонетиці: галушка, Гапка.

3. Звука **ф** наша мова не має і старається замінити його (особливо в іменах власних) звуком. **х** (Хима, Хотина, Хома), **хв** (Хведір, Хвастів), **п** (Пилип, Опанас, Нечипір), **т** (Марта, Текля).

4. Гортанні **г**, **к**, **х**, особливо в одмінках іменників, м'якшаться у нас по старо-славянській фонетиці, на нозі, в руці, на стрісі, чого вже нема в московській мові, принаймні в одмінках (падежахъ).

5. З московської азбуки у нас нема літер: **ѣ**, **ѡ**, **ѣ**, **ѣ** і **ѣ**, а за те маємо свої літери, яких нема у Московців: **г**, **і**, **є**.

Що до граматичних форм, то в українській мові збереглися ще старі форми, які московська мова вже втратила або має тільки рудіменти їх, а саме:

1. Двійне число: дві (чотири) нозі, дві руці очима, плечима, дверима. Часто-густо калічать наші

слова на московський штиб; дві ноги, дві руки, очами, плечами.

2. Кликальний відмінок у нас іще живий цілком: Петре, Насте, батьку, сину, тітку, мамо. „Ой коню мій, коню!“ — „Головонько моя бідна!“ У московській мові він лишився тільки в церковних виразах: Господи, Боже, владико. Наші замотиличені московщиною люде не дбають про цю нашу форму і кажуть (і пишуть иноді): Петро! Настя! Мама!

3. Стародавня форма давального відмінка на -ові, -еві: батькові, коневі, панові, Іванові і т. д., — як старо-славянська: „воздайте кесареві кесарево“, „довліє днєві злоба його“. Цей форми вже зовсім нема в московській мові, а наші люде заповзялися вижити її і з української. Оце огидне: Пану Міністру, професору Брунсу, графу Тишкевичу („Сміх“, ч. 1). Мені иноді листи адресують: Модесту (який це відмінок? в українській мові його нема) Пилиповичу (кликальний відм.) Левицькому. Де-хто виправдує це ніби-то вимогами милозвучности: мовлячи — не гарно брєнить: Модестові Пилиповичові; і це кажуть ті, що тут таки напишуть: „щоб в свій час“ або „вона усе зробила“. Для милозвучности не можна калічити граматику. Поляки більше шанують свою мову; вони напишуть: Jerzemu hrabiemu Branickiemu, дарма, що три однаков кінцівки стоять рядком.

До речі тут ізгадаю: на що нам ті московські „отчества“? Чи не пора-б нам їх викинути з ужитку?

Тільки пам'ять і письмо обтяжають вони без усякої потреби. У нас вони ще вживаються для ознаки цілого роду: Ольгердовичі, Коріатовичі; звідси, мабуть, повелися й назви сел: Варковичі, Маневичі, Кречевичі (їх багато на Волині). Чи не краще-б нам, збувшись ласкавої опіки „царя восточного православного“, покинути й цю московську формулку йменування людей. Адже-ж можна, за Галичанами, вживати слова пан до імени власного, або до призвища: пане Іване, пані Варваро, панно Наталю, — до менше знайомих: пане Степаненку і т. д. У нас існують стародавні вирази: пан-отче, пані-матко, панове товариство, панове-громадо. Може „товарищ“ — Винниченко за цю „єрунду“ обвинуватить мене в бажанні реставрувати давнє панство і сопричислить мене за це до „дрібно-міщанської буржуазної сволочи“; але таких намірів я не маю; я тільки обороняю нашу мову від обмосковлення, безоглядно до того, чи йшло воно від царської Росії, чи від радянської „єдиної-неділимої“, і закликаю наших людей вернутися до свого рідного. Скажу більше: чи не відважились-би ми трошки здемократизуватись і взяти в нашого-ж народу його сердечну, щирю й теплу кваліфікацію в іменуванні: дядьку Петре, тітку Варваро, діду Модесте; старі до молодих, принаймні при добрих і щирих взаєминах, могли-б звертатись просто по іменні, а як ні, то з додатком п а н. Я на цьому не настоюю, але подаю це до міркування. Для ознаки високої пошани ми маємо назви: батьку

і пані-матко; для духовних осіб — пан-отче (краще за московське „багюшка“). Хіба це не краще, ні рідніше нам було-б і не простіше за ці: Катерино Володимирівно, Константине Пантелеймоновичу, Вячеславе Костантиновичу і т. ин.?

Призвища на -ич дуже часто пишуть у нас по московській фонетиці з кінцівкою -іч: Гріневіч і т. д. У нас є наросток тільки ич: панич, дідич, погонич, Олексій Попович.

4. Форма давно-минулого часу в дієсловах (plus-quamperfectum): я був сказав, як би ти була не ходила. В московській мові залишився тільки маленький рудимент цієї форми було: хотѣль-было сказати. І знов таки без усякої потреби свої-ж люде чіпляють нам обривок чужого старого лахміття на нашу гарну й дорогу шату: хотів було сказати — замість: хотів був сказати.

5. Складна форма будучого часу з допоможним дієсловом -му (іму): ходитиму, робитимеш, казатиме і т. д. Її зовсім нема в московській мові.

6. Стародавні форми дієслів: дам, їм, єс м і вім. Вони у нашій мові починають атрофуватись, але ще де-які з них живуть: даси, дамо, дасте; з'їси, що ви їсте? Я тобі казочку розповім. Потім оповіси все дрібно. Дурень еси. Невелика еси пані. У поважних промовах: „прожив еси вік свій у праці...“ В галицькій

мові дієслово есм вживається частіше у скороченій формі: казав-ем, ходив-есь, були-сьмо, питали-сьте.

На жаль, одбившись од рідної мови в московській школі, забуваємо ми ті гарні форми, — народ наш іще вживає їх, — і часто калічимо ті старі дієслова на московський штиб: віддаш йому, з'їш (або ще гірше: віддашь, з'їшь). Галичане теж неправильно кажуть і пишуть: ми є певні. Коли не казати: ми єсмо певні, бо воно вже архаїчно, то краще-б його зовсім не вживати: ми певні.

7. Українська мова має де-які своєрідні наростки (суфікси) іменників і не слід їх забувати й заміняти московськими. Наприклад: для збірних іменників (иноді з одтінком презирства) приростки: **ня**: пташня, комашня; **ва**: мишва, жульва; **ота**: босота, голота, німота. Для ознаки окремої одиниці зо збірного — **ина**: деревина, осокорина, ребрина (зрубав березину, а не березу; зламав собі ребрину, а не ребро). Приросток **ощі**: радощі, молодощі, ласощі, хитрощі (не сдід замінити московізмами: радість, молодість, хитрість, хоч і ці слова у нас маються, але колорит їх трошки інший).

Турчин, Сербин, Німкеня, Туркеня, Грекиня, а не московізмами: Турок, Серб, Німка, Турчанка, Гречанка.

Перебігаючи вкоротці граматику, зазначу хоч найчастіші гріхи наші проти неї.

Родовий відмінок на у, ю замість а, я в нашій мові вживається значно частіше, ніж у московській; крім спільних із нею форм: чаю, сахару, піску, меду, що означають частину якогось матер'ялу, та кінцівка вживається у нас для ймен змислових: часу, розуму, болю, жалю, догляду, клопоту, коліру і т. д. Часто трапляються помилки: без розума, того самого коліра, на кінець світа (замість: на край світу) і т. д.

Світ замість світло — теж московізм, рівно-ж як місто замість місце.

Місцевий одмінок імен муж. роду помилково змішують з давальним, бо де-які особові йменники мають цю форму спільну: при батькові, на злодієві шапка горить, панахида по Шевченкові; це не дає права казати: на лобові, на мостові, на тому кораблеві замість: на лобі (або краще: на чолі), на мості, на кораблі.

У множині дуже часто місцевий одмінок заміняють на московський лад давальним: по степах і хуторам, по тим прикметам зам.: по степах, хуторах, прикметах.

Дехто з наших письменників — і то не з останніх — у цьому-ж одмінку вживає провінціалізму: на плечіх, на очіх, чого не слід заводить у письменство так само, як наприклад волинського твердого а замість я (радно, ратувати, рабий).

В іменниках женського роду иноді трапляються, московські вкорочені форми: вона була йому доброю

жінкой, до моєї сестри, написав моєї сестрі. Цього ні в якому разі не можна допускати.

Родовий множини жен. роду має у нас іноді своєрідну форму, подібну до муж. роду: бабів, матерів, хатів (хоч є і хат), також: старостів, рід Щербинів, хоча староста і Щербина в інших одмінах ідуть по типу женського роду. Цього ні в якому разі не можна вважати за помилку і замінити московізмами: баб, матерей, старост, рід Щербин.

Що до прикметників, то найчастіша помилка, що трапляється навіть у добрих письменників наших — то степені рівня цілком московські замість чистих специфічних наших: більш відомий, більш видатний, більш потрібний і т. д. замість: відоміший, видатніший, потрібніший. Далі: самий кращий, самий певний, самий талановитий і т. д. замість найкращий, найпевніший, найталановитіший.

У відмінках прикметників і де-яких заіменників теж трапляються московізми: з Білої Церкви, своєї охотою, того самого і т. ин.

Іноді вживають нашої таки форми, але так не до речі, так по московському, що аж квасом смердить. Це особливо помічається на вкорочених формах прикметників. Тих форм у нас мало, наша мова їх не любить (у московській та польській мові їх багато): здоров, годен, ладен, варт, готов, ласкав, повинен, рад — тай годі. Ще є форма п е в е н, та й то вона, мабуть, завелась

у нас і не так давно і, либонь, на польський та московський зразок. Отже мало того: цеї, не зовсім рідної форми вживають у нас ось як (цітую з наказу одного з міністрів У. Н. Р.): „Певен, що підлеглі мені урядовці окажуться на висоті свого завдання“... Як живий стає перед очима Его Высокопревосходительство: „Увѣренъ. что повѣдомственные мнѣ чины окажутся на высотѣ своей задачи“...

Чи не простіше, чи не так бюрократично було-б може: „Я певний (або: сподіваюся, маю надію, — бо в таких наказах „певність“ дуже нешира), що підвладні мені урядовці (або може: що урядовці такого-то міністерства, — щоби не тикати в очі людям тою підвладністю, яку вони й без того розуміють і почувають на своїй шкурі) добре зрозуміють важливість свого завдання...

Коли наша мова не любить укорочених форм прикметників, за те вона дуже любить приналежні прикметники і вживає їх охотніше за родовий відмінок іменника: замість хата Івана, дочка коваля, син столярів — краще казати Іванова хата, ковалева дочка, столярів син і т. д.

Великий знавець нашої мови, що з піетизмом шанував своєрідні прикмети, дух її — Б. Грінченко — дав нам зразки найчистішої, найкolorітнішої мови в перекладі своїйому Костомарової „Чернигівки“, що була написана, як відомо, в оригіналі московською мовою.

Ось один уривок із тої „Чернигівки“ що до тих приналежних прикметників.

„Прийшла й дочка її, сотникова Булавчина жінка“.

Напевне можна сказати, що сучасні наші письменники й перекладачі, принаймні 90% їх, переклали-б слово по слову з московського: „прийшла і дочка її, жінка сотника Булавки“. Проте-ж і Б. Грінченко теж учився московською мовою, на службі теж мусів її вживати. Але він так любив своє рідне, що переміг усі труднощі і без граматики навчився рідної мови краще за тих, що нині й по граматиках навчаються її аби-як, або здебільшого і вчитися її не хочуть, бо вважають себе за авторітети в питаннях мови. Коли-б вони, покинувши свої гордощі, прислухались уважно до чистої мови бабусі — селянки, то почули-б (і запам'ятали-б!) що вона скаже не йнакше, як: „А це старостів Перепеличин онук“ або: „зайняв удовину ковалишин у худобу“, а не: внук старости Перепелиці, або худобу вдови коваля.

Навіть що до числівників доводиться робити деякі уваги в обороні нашої мови.

Українська мова ширше за московську вживає збірних числівників: не тільки двоє, троє і т. д., але й десятеро, п'ятнацятро — до тридцятро; навіть у складних числах обидві частини вживаються у збірній формі: двадцятро й двоє, тридцятро й шестеро і т. д.

Маємо й здріблені числівники, чого не має ні-
яка інша мова: двойко, тройко, двоєчко, шестірочко
і т. ин.

Дрібні числівники теж уживаються ширше, ніж у
московській мові: пів чверта, пів-п'ята, пів-шоста і т. д.
— до пів-девята. Це старовинна форма, але вона ще жи-
ве у нас і забувати її не слід. Колись вона була і в
московській мові, але нині в ній лишилося тільки „пол-
тора“: у старовинних московських „былинах“ знахо-
дяться інші:

„Чару зелена вина в полтретя велра“.

Забувають часто наші: двічі, тричі і без потреби
заміняють їх чужими: два рази, три рази.

Нема у нас московської „дюжини“ і польського
„tuzina“ і не треба притьмом заводити їх у нашу мову.
Обійдемося якось і без цього.

Галичане завели полонізми: прийшло д е с я т ь о х
ж о в н і р і в; по нашому було-б: десятеро жовніра.

Де-що про заіменники. Дуже часто зустрічаються
помилки правопису: єї (зам. її), міні (зам. мені), чія,
чим, тім, ти́х, тіх, ціх, наші́х, навіть котрі́х — замість:
чия, чим, тим, тих, цих, наших, котрих. На їх родовий
множини мають тільки: моїх, твоїх, своїх, чийх і всіх.

Наша мова не так широко вживає заіменника
к о т р и й, як московська й польська і волить замінити
його заіменником **що**, де тільки можна. Напр.: згубив

книжку, що її батько дав. Це той Перший, що загарбав нашу Україну (Шевч.)

За те з дієсловом та відмінками його помилок буває сила.

Найчастіша помилка і власне та, що дуже псує, обмосковлює нашу мову, є зловживання страдальною формою дієслів. Ця форма в українській мові вживається тільки там, де нема дієвої особи:

Ой чия то хаточка не заметена?

Ой чия то дівчина не заплетена?

Сказано тобі. Це йому пороблено — і т. ин. Ставити тут дієву особу в орудному відмінку, як це робиться в московській мові, у нас рішуче не можна, напр.: мною було сказано, закон, вироблений міністром, книжка, написана автором — це все московізми, що дуже псують дух нашої мови. У нас дієва особа не може стояти в орудному відмінку, а конче мусить бути в іменному: я сказав; закон, що його виробив міністр; книжка, що написав автор. В орудному відмінку при страдальній формі дієслова у нас може стояти тільки пасивний, а не активний іменник, наряддя дії (ablativus instrumenti): це написано пером або олівцем, а не автором; трава столечена кіньми — значить, що хтось толочив її кіньми, а не самі коні толочили. Такі московські пасивні форми треба у нас перевертати в активні.

Прикро читати такі помилки в урядових наказах, в універсалах і відозвах, бо це ніби якось узаконює таку хибу; прикро бачити їх у творах наших талановитих письменників, бо їх беруть за зразок, іноді може й у школах будуть цитувати ті гарні уривки з поганими помилками проти нашого стилу. Наприклад у П. Граба:

Всі жита грозою збито,

Полягла трава...

Правда, поетам дозволяється більше вольностей, як прозаїкам або урядовим особам; але і в цьому прикладі, я думаю, було-б не менше поезії, коли-б автор був обминув ту прикру помилку:

Всі жита гроза побила,

Полягла трава...

Та саме те слово „гроза“ — чи воно наше?

Дуже часто й багато помилок з окремими дієсловами, що їх калічать, переводячи живосилом у другий стан або додатки при них ставлять на московський або польський (у Галичан) лад. Ось де-які з тих помилок:

Дивитися, роздивлятися у нас середнього стану, а значить не може мати при собі прямого додатку. Тим часом раз-у-раз читаємо таке: роздивилися протест (замість: розглянути протест). Роздивитися можна по хаті, навколо себе. „Ходить по хаті і роздивляється або розглядається“ — це по нашому; але сказати: закон роздивляється чи розглядається — це така сама паскудна помилка, як-би по московському сказати:

„Соня, ти опять стаканъ лопнула?“ Або: „Ахъ, зтоть челоуѣкъ меня погибнеть!“

Вчити у нас тільки діяльного стану: вчити дітей і не чому, а чого: французської мови. Отже сказати: вчити мову — буде nonsens для нас і запеклий московізм; треба: вчитися мови або, хоч із варварізмом: студіювати мову. Несвідомо й Великий Кобзарь наш зробив помилку: чужому навчайтесь, — треба: і чужого навчайтесь. Нападати кого, а не на кого: троє одного напали. Такий мене страх напав!

Займатися може паливо в печі чи у грубці зайнялась солома. Отже не по нашому буде: займається фізикою чи там чим иншим. Так само: займати когось розмовою, займи дитину, щоб не нудилась, — не добре по нашому (займи телята з паші). Треба отже шукати инших слів для таких виразів, наприклад: забав дитину.

Вживати: заживати чого, а не що: вживає горілки, вживає чужих слів у нашій мові. Грати на скрипку, на дудку, а не на скрипці, дудці.

„Тай пайняла козаченька на скрипочку грати“.

„Заграй мені, дударіку, на дуду,

Нехай-же я своє горе забуду“. (Нар. пісні).

Доходить чого, а не до чого: дійшов способу.

Іти по воду, а не за водою. Можна сказати: човен пішов за водою, — але це зовсім инше: поплив по течії, понесла його вода. Так само:

Послати, побігти по лікаря, а не за лікарем. Бігти або йти за возом, біжи за Химкою і заверни її — це зовсім інше значіння.

Заграти, заспівати, утяти — веселої, а не веселу. Випити гіркої.

Галичане, що взагалі менше за нас, Наддніпрянців, псують мову, все-ж таки нагинають наші дієслова на польський штиб. Наприклад:

Заосмотрений в зброю — рабський перетвір польського *zaopatrzony w broń* — замість: забезпечений зброєю. Польське дієслово замінили поганим московізмом, тоб-то втікаючи від Сцїли вскочили в Харібду, і все-ж таки лишився полонізм. Так само:

Змагатися о що, о що ся розходить (*o co się rozchodzi*) замість за що, з приводу чого або з якого приводу.

Допуститися мордів (дослівно: *dopuszcie się mordów*) замість: заподїяти, вчинити злочин, душогубство, дійти до вбивства, душогубства.

Забрали йому (у нього) всі гроші; вмерла йому мати (їого мати).

Дістав буком, дістав у шкіру (*dostał w skórę*). У нас дістати вживається в літеральному розумінні: вилізь на горіще і дістань то-то; не спинайся, бо однаково не дістанеш: дуже високо.

Зголосилося на цей заклик п'ятох (zgłosiło się... pięciu) замість: озвалося, відгукнулося чи згодилося п'ятеро.

Злочин на особі о. Юрика... Ходити на університет і т. ин.

Найвища Рада узгляднила (uwzględniła) замість: взяла на увагу, або-що.

Виператися того вчинку (wypierać się). Чому не: відрікатися?

Просити о попертя (o porarcie). Чому не: просити помочі?

Вертати там, відки приїхав (вертатися туди),

Діткнений хоробою (dotknięty chorobą). Хворий, недужий?

І так без кінця-краю майже у всякому числі галицьких („з г л я д н о“ і американських) газет і журналів. Завзято змагаються Галичане з польськими заборчими намірами і з полонізацією, але, самі того не помічаючи, так полонізують українську мову, що ледве чи могли-б вороги-Поляки так „гарно“ це зробити.

*

*

*

Не слід, на мою думку, заводити в письменство такі провінціалізми, як неправильні відмінки дієслів: ходе, носе, просе, купе, злупе — замість: ходить, носить, просить, купить, злупить, так само, як: пищить, хочеть — замість: пише, хоче.

Чималий клопіт нам із дієприкметниками та дієприслівниками („причастія“ та „дѣепричастія“). Їх в українській мові небагато; може колись їх буде більше, але тепер не слід нагромаджувати їх, живосилом беручи з московської та польської мови: виходячий, пишучий, бачучий, ділає вражаючо і т. ин. Коли й маємо ми трошки тих дієприкметників, то вони ніби втратили признаки дієслів, а стали простими прикметниками, і перекладати їх на московську мову краще прикметниками, ніж дієприкметниками. Напр.:

маючий — зажиточный, а не имѣющий,
терплячий — терпѣливый, а не терпящий,
балакучий — болтливый, а не говорящий,
видючий — зрячий, а не видящий,

болячий, болючий — болѣзненный, а не болящий
і т. д. „Побачив поблизу стоячу Дору“ (Кобилянська)
— бренть дуже чудно. „Стояча вода“ — це ще можливо.

Вражаючо, питаючо — дуже прикрі полонізми,
яких ні в якому разі не можна заводити в нашу мову.

Дієприкметники страдального стану минулого часу пишуть з одним н, а не з двома, як у московській мові: вроблений, заметений, написаний, і т. д. Не треба змішувати цього з прикметниками, що мають наросток — енний, бо це зовсім инша річ: страшений, нужденний і т. ин.

Не треба зловживати йменниками, витвореними з дієслів; їх у нашій мові поки-що небагато; може

з часом їх утвориться більше, але витворювати й на-
громаджувати їх надміру не слід, бо це робить мову
тяжкою й кострюбатою. Треба, де можна, заміняти їх
іншими йменниками, не дієслівними, а де такого знайти
не можна, старатися перевернути речення так, щоб
оминути те прикре слово. Напр. замість:

Порозуміння — згода
навчання — наука
увязнення — неволя
уживання — вжиток
зустрічання — зустріч
голодування — голод
домагання — вимога

Ось уривок із одного протоколу: — Голова
поставив на обміркування зібрання питання
про утворення комісії постачання“ — чи не
простіше було-б: „Голова просив збори обміркувати
справу з комісією постачання“? Замість п'яти кострюбатих
неологізмів лишається тільки один.

Ще гірше брелять новоутворені дієслівні йменники
з кінцівкою — ини: відносини, обставини, умовини
і т. д. В народній мові такі слова мають характер
якогось обряду чи святкування: хрестини, оглядини,
заручини, переносини (коли збіжжа молоді переносять
до молодого); отже особливо треба обминати такі
неологізми; замість: в яких вони відносинах? — як
він до нього ставиться; замість: при таких обставинах

або умовинах — я волів-би сказати: при такій рахубі (це щиро-народне і наше слово, якого нема ні в московській ні в польській мові).

* * *

Про невідмінні частини речення багато не казатиму. Трапляються й тут московізми й полонізми. Так: приїменників із давальним одмінком у нас нема; иноді трапляється і в народній мові московізм **к** (особливо в лайках): іди **к** бісу. А приїменник **по** цілком помилково вживають у нас із давальним одмінком, як доводилось уже про це казати: по степах і хуторам, по гарячим слідам, замість: по степах, хуторах і гарячих слідах. Ця помилка базується хіба на змішуванні місцевого відмінка з давальним, що дійсно бренть однаково в де-яких іменниках особових і в іменниках женського роду: батькові, Шевченкові, — хаті, руці. Але, як-би, не оглядаючись на московську мову, наші люде трошки поміркували над цим, то побачили-б, що є різниця між тими подібними формами відмінків: не тільки-бо: по батькові, по Шевченкові, але і **на** і **при** батькові, Шевченкові, а вже **на** і **при** безперечно вимагають місцевого, а не давального відмінку; так само і **по**, **при**, **на** хаті, руці і т. д. Отже у множині буде: **по**, **на**, **при** батьках, хатах, руках, степах, хуторах, а не батькам, хатам, степах.

Приїменник **о**, **об** має у нас дуже обмежений вжиток: вдарився **о** (об) поли, вдарь лихом **об** землю.

Отже московізм буде: зняти питання о поміч (про поміч), сперечатися о б т и м (про, за це). Галичане завели полонізми: змагатися о т о, зачепився о д в е р і, о щ о ся розсходить.

Треба сказати ще про два злучника, що їх помилково перетворили у два дуже погані полонізми.

А би значить у нас те саме, що московське лиш ь б и і польське b y l e b y. Отже ні в якому разі не можна вживати його, на польський зразок, замість нашого щ о б и. У нас можна сказати: аби день до вечора; робить так, аби збути; дав йому карбованця, аби відчепився.

Тим часом раз-у-раз в урядових паперах, а як-коли то й у часописах зустрічаємо такі вислови: прошу вжити заходів, аби це було виконано — в перекладі на московську мову це буде: прошу прийнять мѣры, лиш бы (а не что бы) это было исполнено. Іноді через цю помилку може змінитися і зміст речення, наприклад:

Робить, щоби скінчити до вечора.

Робить, аби скінчити до вечора — у першому можна думати, що говориться про людину роботящу, у другому — про ледащо.

Галичане, цілком на польський штиб уживають злучника а замість і: школа а релігія.

* * *

Що до помилок проти складні (сінтаксису), то тут уже менше загальних, типових московізмів та полонізмів

і трудніше підвести їх під категорії, але за те безмірно багато поодиноких виразів, що брелять для українського вуха дуже прикро, гидко і дуже псуєть дух нашої мови. В кінці я подаю спробу покажчика таких московізмів полонізмів, що, певна річ, не вичерпує й десятої частини їх, а тут постараюся зібрати й зазначити хиби проти складні.

Не можна замінити в нашій мові минулий час наказовим способом, як це практикується в московській мові: „А він візьми та кинь або „а він і напиши на це“ — замість нормального: взяв і кинув, написав.

Так само: „а він давай кричати“ — замість нашого: а він ізняв репет, або-що.

Також нема у нас московської форми неозначального стану замість будучого часу: сьогодні бути грозі — замість нашого простого: сьогодні буде гроза (туча? громовиця?).

Так само: не бути йому щасливим (не бывать Торжку Новымъ Городомъ) зам.: не буде йому щастя, не буде він щасливий.

Теж не можна вживати на московський ґиtib наказового стану замість умовного: не ходи він туди, то був-би живий; у нас для цього є давно-минулий час, якого не має московська мова: як-би він був не ходив туди, то був-би живий. Така форма наказового стану подекуди зустрічається в наших лайках (цього сорту лексикологію широко запозичили ми у Москви):

будь я проклят! „Не будь я песький син, коли вже вдержу більш!“ („Пан та собака“ Гул.-Артем.)

У додаткових причинних реченнях часто зустрічається московський вираз: „дякуючи тому“ (благодаря этому), дуже незугарний в нашій мові. „Дякуючи тому, берлина розбилася“. Таке речення дивовижне і з граматичного і з логічного погляду: берлина не може дякувати та й нема за що дякувати, коли розбилася. По нашому треба було-б сказати: через те, тому або тому - то берлина розбилася. „Дякуючи“ у нас можна вживати тільки в простому розумінні: гості встали, дякуючи господареві за хліб та сіль. Я написав йому листа, дякуючи за поміч.

Дієприслівники („дѣепричастія“) ми маємо теперішнього й минулого часу; але минулого часу вживаються значно частіше, ніж теперішнього часу, і часто заступають ці останні, особливо в додаткових реченнях, що надає особливого колориту нашій мові, якого не слід псувати, притьмом натягаючи наші речення на московський копил. Напр. „желая помочь, мы иногда вредимъ“ — треба перекласти: хтівши (а не хочючи) допомогти, ми іноді шкодимо.

Дієва особа в додаткових реченнях часу ставиться не перед дієприкметником, як у московській мові, а після нього і переноситься з головного речення в додаткове. Це дуже оригінальний наш оборот, стародавня

форма, яку я назвав-би своєрідним українським *nomi-nativus absolutus*. Напр.:

Бачивши батько Грицькову причину, лап його зараз за чесну чуприну (пісня про мудрого Грицька).

Вважаючи владика на це прохання, дозволив їм узяти шлюб у Петрівку („Чернигівка“).

Такі гарні своєрідні форми зустрічаються часто у старих українських документах, у літописах (напр. Самовидця) і чистій народній мові. Даремна річ шукати їх у сучасних наших письменників та у всяких партійних часописах . . .

*   *   *

Де-які речення, складені з наших слів, але на чужий нам штиб.

Московізми:

Б'ється, як риба об лід
Бесіди не може бути }
Слова нема }

Вдарив лицем у грязь
Від нічого робити
В ус не дує
Посидів годину — другу
Диву дався
До тих пір, з тих пір

Наше:

Побивається, сердешний.
Що й казати. (Бесіда —
приятельська розмова при
чарці)

Сорому набрався.
З нечев'я.
Йому байдужісінько.
Просто: годину, годиночку.
Здивувався.
Доти, з того часу.

Між тим (це дуже часто)
На днях
Кожного дня, місяця, року
Сьогоднішній день, торіш-
нього року (масло масляне)

Не к добру
Ні-ні тай заплаче
Ні з того, ні з сього
Пожалував орден

Так сказати, так мовити
(полонізм : що так скажу)

Не дивлючись на те }
Тим не менше }

Так як
Перше всього
Чого доброго
Обнадіяні антантою

Із-за недостачі міста

Не по нутру йому
Слава несеться

Тим часом.
Тими днями.
Що дня, що місяця, шороку.
Сьогодні, нині, торік.

Не добрий знак.
Раз-у-раз плаче.
З доброго дива.
Дав орден (пожалував ор-
дена і не дав).

Мовляв, мовляли, сказать-би

А проте.

Бо, або: а що.
В сам-перед.
Нема у нас такого виразу.
Антанта їх запевнила.

Через недостачу місця
(із-за у нас нема; є:
з по-за хати).

Не по ньому.
Несеться курка, а слава
цириться. „Слава“ у нас
може бути й погана:
„Пожалійте сиротину і
не вводьте в славу“ (На-
талка Полтавка).

До речі мовити („къ слову
сказать“)

Рахувати своїм обов'язком

Згубив надію

Згубив грошей багато на
цю справу

Полонізми:

В цей спосіб

Діткнений хоробою

Від кількох днів

Вертати там, звідки
приїхав

Тішитися здоров'ям,
повагою

Забрали йому всі гроші

Вмерла йому мати

Бувай нам або мені
здоров

Україна шпихліром
Польщі

Просто: до речі.

Вважати за свій обов'язок
(рахувати можна гроші,
яйця)..

Втратив надію.

Втратив багато грошей
(можна і згубити гроші,
коли випав гаман із ки-
шені, але це по моск.
потерял, а не потратиль).

Наше:

Таким чином.

Просто: недужий, хворий.

Вже декілька днів.

Вертатися туди, звідки.

Користуватися, заживати.

Забрали у нього.

Вмерла його мати.

Просто: бувай здоров.

Україна є шпихлір Польщі.

О п у с т и в   В а р ш а в у

Агітація, з а б а ч ч ю (!) якої

Мусіли ц о ф н у т и с я назад

В п ' я л и в   в и г р е б у ю -

ч о (?) о ч і н а с т о я ч у

Д о р у (К о б и л я н с ь к а)

П о д и в л я т и т а к і п о р я д к и

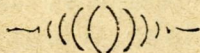
П о к и н у в   а б о   в и ї х а в   з   В а р -
ш а в и .

Агітація, що має на меті.

Мусіли відступити назад.

П о   я к о м у   ц е ?

Д и в у в а т и с ь   н а   т а к і   п о р я д к и .

„ВОЛЯ“

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

(найбільший укр. журнал за кордоном)

ВИХОДИТЬ У ВІДНІ З КІНЦЯ ЧЕРВНЯ 1919 р.

під редакцією Андрія Горленка
(А. ВОЙНАРОВСЬКОГО)

Адреса редакції та контори:

Wien VI, Linke Wienzeile Nr. 40

Прийом по справам редакції і адміністрації
кожного дня, крім неділь і свят — від 3 до 6 год.

Ціна:

Поодинокє число . . .	15 кор.	—	місячне	60 кор.
В Швайц. і Франції . .	1 фр.	—	„	4 Фр.
В Америці	50 цент.	—	„	2 дол.
В Німеччині	3 марк	—	„	12 марокі

Гроші прошу слати на адресу: **Wiener-Bank-
Verein Konto Redaktion Wola.**

Українські книжки і „Волю“ набувати можна
в книгарнях:

Гольдшмідта, Wien I., Wollzeile Nr. 11

та

Ф. Бекка, Wien I., Augustinerstraße 8

26290-

Літ. 2, 01/19

РЛ 3376у

5 6

4.

Видавництво „Наша Воля“ — ч. 3

Модест Левицький

Паки й паки
(Про нашу літературну мову)

Ціна К 12.—

1920 р.
Відень — Київ